

Часопис *БизИнфо*
Година 2015, волумен 6, број 1, стр. 43-52
BizInfo Journal
Year 2015, Volume 6, Number 1, pp. 43-52

Стручни рад/ Professional paper

УДК/UDC: 338.48-6:2
338.485

DOI:10.5937/BIZINFO1501043M

ВЕРСКИ ТУРИЗАМ И МОГУЋИ НЕГАТИВНИ ЕФЕКТИ У ОДНОСУ НА МАНАСТИРЕ

RELIGIOUS TOURISM AND POSSIBLE NEGATIVE EFFECTS IN RELATION TO THE MONASTERIES

Гордана Мићуновић¹

Висока пословна школа струковних студија, Блаце

Наташа Новаковић

Висока пословна школа струковних студија, Блаце

Горан Стефановић

МК MOUNTAIN RESORT ДОО Копаоник, Србија

Резиме: Верски туризам заузима значајно место на глобалном нивоу. Колико се туризам бави верским туризмом у Србији и од каквог значаја је ова грана туризма за даљи развој туризма у нашој земљи. Да ли поред позитивних ефеката може имати и негативне ефекте, и у коликој мери. Да ли би стављање акцента на верски туризам у Србији приметно утицало на смањење броја незапослених? Неоспорно је да свакодневне посете манастирима од стране туриста, не и верника, ометају рад и начин живота свештеника. Крајњи ефекат посета верским објектима, поред позитивног ефекта за културу и културно наслеђе, може да резултира преобликовањем манастира у музеје а тако СПЦ губи на значају.

Кључне речи: верски туризам, култура и културно наслеђе, негативни ефекти, преобликовање манастира у музеје

Abstract: Religious tourism occupies an important place at the global level. How much do tourism deals with religious tourism in Serbia and of any significance is this branch of tourism for the further development of tourism in our country. Does the besides positive effects can have adverse effects, and

¹ verica_micunovic@yahoo.com

to what extent. Would you like the placing emphasis on religious tourism in Serbia noticeable affected the reducing the number of unemployed? It is undisputed that tourist visits to monasteries, not the believers, to disrupt the work and lifestyle of a priest. The ultimate effect of the visit to religious property, in addition to the positive effect for culture and cultural heritage of, can result in the transformation of the monastery in museum and so SPC loses its significance

Key words: *religious tourism, culture and cultural heritage of, negative effects, transforming monastery in museum*

1. УВОД

За туризам - туристичку индустрију на почетку 21. века може се рећи да заузима значајно место у развијеном свету и да се не може поредити са обликом туризма са почетка 20. века. Сада туризам представља комплексну индустрију. Верски туризам, као грана туризма, све више заокупља пажњу како светских организација за туризам тако и многих аутора у смислу гране која може битно утицати на повећање друштвеног производа и националног дохотка. Оваква размишљања могу да се односе на туризам у развијеним земљама и, подразумева се, укључује и међународни туризам. По том питању, мишљења аутора се, као и у свим другим наукама, веома разликују. Док неки аутори сматрају да верски туризам може утицати на повећање друштвеног производа и раст националног дохотка, да може подстаћи ланац предузетничке делатности и смањити незапосленост, други, када је Србија у питању, излазе са тезом да верски туризам не може битно утицати на раст националног дохотка, нити битније утицати на смањење броја незапослених а да може имати и негативни ефекат на духовност и СПЦ. Донекле се са оваквом тезом можемо сложити. Поред позитивних страна које обезбеђује верски туризам, у овом раду покушаћемо да изнесемо и очекиване негативне ефекте и претпоставку о путу претварања манастира у музеје. Уствари, сви манастири Србије, међу којима су били и они који су за време задњег рата запаљени на Косову и Метохији, чинили су једну широку лепезу понуде која се могла наћи у плановима Туристичке организације Србије и многобројних туристичких агенција. Понуда је данас далеко мања а, самим тим, и резултати који се могу очекивати од верског туризма.

2. ОСВРТ НА ПУТ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

Термин *туризам* потиче од енглеске речи "tour" и значи задовољство проистекло од путовања у различитим местима. Енглези су први уживали у таквој врсти путовања а, по угледу на њих, убрзо са коришћењем такве врсте путовања почињу и остале европске земље. Да

ли се као индивидуе некад запитамо да ли је туризам и раније изгледао овако како изгледа данас. "У последње четири деценије туризам добија масовни карактер, било да су у питању међународна или домаћа кретања" (Унковић и Зечевић, 2007, стр. 3). "Он убрзано постаје једна од најзначајнијих економских активности у свету" (Штетић, стр. 154). "Али, и поред тога, феномен развоја туризма и његов утицај на разне сегменте друштвеног и привредног развоја у свету није могуће схватити и објаснити без истовременог обухватања међународног и домаћег туризма. Уосталом, дате процене које су вршене у оквиру Светске туристичке организације, јасно говоре у прилог оваквог приступа и када је у питању привредни развој" (Унковић и Зечевић, 2007, стр. 4). На истим странама може се наћи податак да је процењено да потрошња страних и домаћих туриста, у укупном светском друштвеном производу, учествује са око 12%.

Неоспорно је да туризам са својим карактеристикама улази у све поре друштвеног и привредног развоја гледано и на светском нивоу, а и на нивоу појединих туристички актуелних земаља. Овај податак сам по себи говори да су за истраживање туризма неопходна мултидисциплинарна знања. Његово прожимање кроз све поре захтева комплексна истраживања која ће дати одговоре на питања многих научних дисциплина присутних у организацији свакодневног живљења једног развијеног друштва. Масовна туристичка кретања су од изузетног значаја не само из економских разлога него и из културних, образовних, здравствених, рекреационих, политичких и разних других разлога - потреба које наводе туристе на путовања.

Ако се осврнемо на развојни пут туризма видећемо да се масовни облик туризма, какав данас имамо, јавља тек након Другог светског рата. Зашто је то тако? Слободно време и слободна новчана средства потребна за трошење на путовањима диктира државно уређење, односно, правни оквир успостављен унутар државе, у Србији Устав – највиши правни акт којим се, између осталог, доноси и економско уређење, самим тим, диктира и облик туризма. У робовласничком и феудалном друштву путовала је само богата клијентела. За разлику од робова располагали су и слободним временом и слободним новчаним средствима, другим речима као туристи путовали су они који су присвајали резултате туђег рада. Крупне промене које су се временом и постепено догађале у државама широм света и прелазак из једног у други облик државног уређења, а и развој технологије и производних снага омогућиле су и развој туризма за широке друштвене масе, за оне који стварају друштвени производ и национални доходак, омогућиле су масовни туризам. За туризам је карактеристично да је непроизводна и

сезонска делатност, сем када су у питању посебни - специјализовани облици туризма у које се убраја и верски туризам.

Како живимо у времену прекрајања и отварања државних граница, у друштву које све више прераста и поприма размере глобалног система, занимљиво је поменути и дефиницију Сима Елаковића "Туризам је својеврсни друштвени процес и однос између различитих друштвених група и *homoturisticus* се може разумети тек у контексту глобалног друштва и његових промена" (Николић, 2010, стр. 52). Пут глобализације отпочео је пре пар деценија. Стратешки планови тог пута одавно имају зацртано све и до најмањих активности које подразумевају краткорочни планови. Где је у тим плановима и како се види духовна опредељеност српског народа? Да ли ће уопште и какав статус имати Српска православна црква? Овај рад бави се верским туризмом у Србији и неизбежно је да се размишља у духу са временом у којем живимо и које ће пратити наредне генерације. Не можемо игнорисати да се Косово и Метохија "догодило" и понашати се као да је све исто. То *ино партнери* имају у виду. Све то морамо узети у обзир када размишљамо о верском туризму јер уколико нема иностраних туриста, у том случају, не може се ни очекивати да верски туризам, као посебан облик туризма, битније утиче на развој туризма у Србији упркос свим позитивним ефектима који произилазе из тог облика туризма.

3. НАЈСТАРИЈИ ОБЛИК ТУРИЗМА ДАНАС ЈЕ ГЛОБАЛНИ ИЗАЗОВ И САСТАВНИ ЈЕ ДЕО ГЛОБАЛНИХ СТРАТЕШКИХ ПЛАНОВА

Верски и религијски туризам представљају најстарији облик туристичких путовања. Таква путовања забележена су још у доба античке грчке. Делфи, познато грчко пророчиште обишло је много људи тога доба. "На чешком језику, на интернету, може се наћи један драгоцен траг у откривању историје верских путовања. Хришћани су још од 2. века долазили на гробове мученика и њима се молили" (Николић, М. В., 2010, стр. 151). Туристи из тог доба су, такође, имали неку врсту водича – тумача, оне који су их могли упутити у тајне моћи пророчишта. Подразумева се да интерпретатор, тумач или водич морају познавати предмет тумачења и за то поседовати потребна одређена знања. Веома је битан начин на који ће страном туристи бити представљена одређена дестинација. С тим у вези "Владе појединих држава могу туризам и туристичко вођење стратешки користити у циљу промоције појединих питања од националног интереса" (Попеску, Ј., 2009).

Верски туризам је, пре свега, мотивисан верском припадношћу одређеној вери - религији, верским осећањем и жељи за јачањем вере. Независно од верника, које и не можемо назвати у правом смислу туристима јер су они ту из одређеног разлога, присутни су као туристи и припадници друге вере - религије или учења, а и они верски неопредељени – заинтересовани за културни туризам. Верски туризам, поклоничка путовања и ходочашћа убрајају се у специјализоване туре. Посета манастиру има другачији садржај уколико групу чине верници а другачији ако ту групу чине заљубљеници у уметност. Самим тим, туристички водичи се, за сваку специјализовану туру, морају припремити. Они у пракси "воде све".

Да верски туризам постаје све значајнији за међународне организације које се баве туризмом, приметно је по њиховом ангажовању да ту врсту дестинација представе добро осмишљеним маркетингом. Све то говори да проценат од промета међународног туризма, који на годишњем нивоу бележе развијена друштва, постаје све значајнији за укупни остварени раст. У многим културама верски званичници, на основу својих учења о вери, противе се оваквом виду туризма из разлога што би се могло помислити да вера може имати и неки други смисао. Тако је у хришћанству а тако и у исламу.

У својим предавањима професор Работић (2012) износи да из перспективе пружалаца туристичких услуга ходочасници јесу туристи и тако их и треба третирати. И једни и други су потрошачи који на исти начин конзумирају услуге, без обзира на то што ходочасници посвећују део боравка у дестинацији реализацији верских потреба. Дакле, ходчашћа и поклоничка путовања за оне који пружају туристичке услуге јесу туристичка путовања. Јерусалим, Атос (Света гора), Ватикан, Мека, Лурд у Француској и Фатима у Португалији су дестинације које по статистичким подацима у току једне године посети више милиона туриста. Јерусалим је у току 2013. године посетило 2 милиона туриста а данас имамо 4 милиона на годишњем нивоу. За православне вернике центарално место ходочашћа је Јерусалим. И данас је присутна традиција, да верник који посети "Свети гроб" у недељи пред Васкрс добије додатак презимену "хаџи". Број туриста и посетилаца Свете Горе и Хиландара је ограничен на дневном нивоу, до 300 посетилаца.

4. УТИЦАЈ ВЕРСКОГ ТУРИЗМА У ПРОМОЦИЈИ И ОЧУВАЊУ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Култура и духовност представљају наш национални идентитет зато је неопходно неговати је и односити се према њој са значајном одговорношћу и великом дозом националне свести. Ми сами морамо

бити најбољи чувари и највећи промотери свог културног наслеђа. Наше историјско наслеђе, језик, писмо, верска опредељеност и сл. неодвојиви су део нашег националног идентитета. Тако је у свим земљама. Веома је важно на прави начин неговати, а и промовисати оно што је симбол наше земље, све оно што нас разликује од других. У различитости је лепота и управо различитост привлачи туристе. Наша културна баштина располаже ризницом изузетног садржаја. Вековна дешавања на нашим просторима оставила су неизбрисиве трагове и у духовном и у материјалном смислу.

Лепенски вир, Винча, Царичин град и многи други споменици незаобилазни су у програму туристичких организација. Исто је и са манастирима и црквама. По подацима Туристичке организације Србије најпосећенији су храмови и манастири који се налазе у Београду. Захваљујући географском положају који заузима, Србију није могао заобићи ни један од крупних догађаја кроз векове. На њеним просторима сударале су се или спајале културе истока и запада, смењивала се царства а сваки догађај, свако време остављало нешто у наслеђе. Самим тим, Србија располаже завидним културним наслеђем.

Регионални заводи за заштиту споменика културе су у Србији регистровани око 2800 споменика културе различитог значаја и времена настанка. Србија се 6 векова налазила у склопу Римске империје. За то време настали су градови Сирмиум, Виминацијум, Сингидунум, Наисус и др. Отворени су многи каменоломи и рудници, изграђени путеви и мостови, утврђења и царске палате. Историјски подаци говоре да је наша територија била насељена још у праисторији. У тој временској дистанци настајала су материјална и духовна културна добра која данас изазивају пажњу уметника, историчара, археолога, туриста жељних нових сазнања, заокупљају пажњу обичног туристе због лепоте уметничких дела која се могу видети на фрескама и иконама наших манастира. Манастири Србије су чувари наше историје од заборава, у неким од њих крунисани су наши краљеви. Династија Немањића је српском народу оставила велики број задужбина, изградила многе цркве и манастире. У разним периодима њихове изградње у Србији су боравили најпознатији уметници који су на зидовима манастира бележили и све значајне догађаје тог периода. Манастири поседују вредна сведочанства за средњовековну уметност.

У ратним и тешким временима многи од њих су рушени и пљачкани али су обнављени и очувани, па данас представљају значајне споменике српске културе. Међу њима су црква Пресвете Богородице, манастир Свети Никола, Ђурђеви Ступови, Студеница, Хиландар, Жича, Милешева, Пећка Патријаршија, Сопоћани, Грачаница и многи други.

Многи од њих, такође, део су УНЕСКО светског културног наслеђа. "Верски туризам је врло комплексан и мора да помири интерес туристичког и културног сектора с једне, и верских заједница и ходочасника с друге стране" (Ивановић, С., Рот, Е. 2014. стр. 67). По питању ходочашћа и туризма, теолози остају при ставу да туриста није ходочасник. Ходочасник о светом месту размишља и прилази му са пуно љубави и поштовања. Насупрот томе, за туристу је битно да направи добре фотографије, светом месту прилази више из радозналости (Чомић, 2000).

Светска економска криза, поред осталог, утицала је и на смањење туристичких путовања. Статистика каже да се пораст у овој области остварује само када је реч о "верском туризму", у оквиру којег данас путује 20 % од укупног броја туриста у свету, односно скоро 200 милиона људи. Подаци се односе на период до 2012. године. Директорка Туристичке организације Србије каже да на поклоничка путовања у Србију долазе гости из целог света, највише из земаља региона, али и из Немачке, Русије, Аустрије, Италије, велике Британије, Грчке, Словеније, Холандије, Скандинавије, Чешке, Словачке, Пољске и других. Према њеним речима, верски туризам је изузетна шанса за југоисточну Европу и Србију. Међутим, неки извори наводе да верски туризам у Србији стагнира већ десет година, да је раније било највише туриста из Италије а да су то данас туристи из Канаде и САД-а.

5. ВЕРСКИ ТУРИЗАМ И МОГУЋИ НЕГАТИВНИ ЕФЕКТИ

О правом значају верског туризма и његовом утицају на остале привредне и непривредне делатности и на запосленост у некој земљи, не може се говорити уколико у тај број туриста нема и значајног броја страних посетилаца. Уколико се говори о глобалном нивоу може се с правом рећи да верски туризам значајно доприноси повећању националног дохотка у многим земљама света. Када је наша земља у питању приметно је да и у Србији последњих година верски туризам поприма све већи значај. Није спорно да туристичка потрошња доприноси повећању производње и економском расту, што је нарочито видно ако се она посматра на глобалном нивоу. Број туриста који годишње обиђе дестинације као што су Света Земља, Света Гора, Мека, Ватикан, Међугорје и др., броји се у милионима. Вратимо се Међугорју, месту које је познато по "чудима", где се, по речима очевидаца, углавном мештана, појављује Госпа. Извори говоре да се Ватикан поводом овога оградао. У Међугорје су долазили туристи из разних крајева света у великом броју што значи да је и њихова потрошња била значајна. Отворен је велики број нових објеката и запослен већи број радника.

Мишљења аутора на ову тему су подељена јер је све већи број аутора који размишља и о негативним ефектима верског туризма. Већ смо поменули света места која су најпосећенија у свету. У неким од њих, рецимо Метеори у Грчкој, одавно више не бораве монаси нити се врше службе. Манастири су претворени у музеје. Свети Наум у Македонији је, такође, изгубио ону драж коју могу пружити монаси и служба, у њему се такође не врши служба, и он је претворен у музеј. На Косову и Метохији је, по подацима који се могу наћи на интернет страницама, запаљено и уништено 150 цркава. Поставља се питање шта на дуге стазе представља ремећење начина монашког живота који се кроз векове одвија по одређеним правилима. У Чл. 1 Уредбе за унутрашњи и спољашњи манастирски живот стоји: *"Српски православни манастири су свеиштена места, са храмом и другим здањима, као обитељи мушких или женских лица која су удружена у једну духовну заједницу монашким заветима и посвећена молитви и раду. Манастири су саставни део Српске православне цркве и служе одређеним духовним и добротворним сврхама. Они стоје под највишом влашћу Светог архијерејског сабора Српске православне цркве, који им прописује дисциплинска и друга правила."*

Дакле, из чл. 1 се да видети како се одвија монашки живот у манастирима. Сваком вернику познато је какав се мир тамо може осетити и са коликим поштовање сами верници прилазе свакој светињи. Свакодневне посете верника, и посете манастирима одређеним датумима, када се обележава неки светац, не ремете манастирски живот што за посете туриста то исто не можемо да кажемо. Поменули смо већ да су такве посете туриста учиниле да се у Метеорима, у којима су још у 11. веку боравили монаси пустињаци, угаси вековно присутан духовни живот и непрекидна молитва и од тог комплекса манастира направи музеј. Питамо ли се шта о туристичким посетама мисле службеници СПЦ? На крају, шта је садржано у глобалним стратешким плановима као крајњи циљ који се жели постићи са давањем све већег значаја верском туризму? Не можемо да игноришемо глобалне циљеве уколико припадамо глобалном свету, и наша земља учествује у давању доприноса реализацијом активности (кроз испуњавање постављених услова у процесу придруживања ЕУ) које воде ка остварењу глобалног циља а које глобално стратешки планови подразумевају. У глобалном систему битан је глобални циљ. Какве ће негативне ефекте на мале земље произвести активности садржане у "краткорочним" глобалним плановима можемо само да предвиђамо и назиремо у будућности. Глобални стратешки планови раде се за 50 – 100 година. Мале земље немају увид у њих а морају да се прилагођавају. На Косову и Метохији је уништено 150 српских цркава и манастира, на Блиском истоку у току је прогон Хришћана и уништавање њихових светиња. Све и да се крене

са успешном реализацијом верског туризма, хоћемо ли успети у очувању духовности и спречавању претварања манастира у музеје током овог века.

6. ЗАКЉУЧАК

Туризам је значајна грана привреде нарочито ако се посматра у контексту међународног туризма и на глобалном нивоу (глобализација је незауставни процес и глобални циљеви су приоритет), посебно од времена када је попримио масовни карактер. Посебни облици туризма, међу којима можемо сврстати верски туризам, такође имају важну улогу у повећању националног дохотка, отварању нових радних места и подстицању предузетништва. Верски туризам има важну улогу у представљању државе и народа, њихове историје и културе јер су на зидовима манастира насликани и многи значајни догађаји током векова на којима су радили многи, у свету познати, уметници. Љубитељи историје других народа и средњовековне уметности могу битно обогатити своја знања. Када је наша земља у питања, током задњег рата уништено је 150 манастира на Косову и Метохији и када се посете преосталим манастирима не могу обезбедити, верски туризам и не може да резултира позитивним ефектима у мери која би била значајна. Нажалост, показатељи говоре да ефекти верског туризма могу бити и негативни. Честе и масовне посете светим местима у великој мери ремете духовни живот духовника и онемогућавају вођење службе и начина живота духовника по вековно успостављеним правилима. Самим тим, нека од светих места – Метеори у Грчкој, Свети Наум у Македонији, претворена су у музеје – духовни живот се угасио. На Блиском истоку је, такође, уништено више хришћанских светиња а напади на хришћанске светиње и даље трају. У ери глобализације не можемо да игноришемо дешавања у ближем и ширем окружењу. Уништавање манастира на Косову и Метохији није спречио нико иако се све догађало пред представницима значајних међународних институција. Све и да се крене са успешном реализацијом верског туризма, морамо стремити очувању духовности и спречавању претварања манастира у музеје и обезбедити опстанак СПЦ.

РЕФЕРЕНЦЕ

1. Ивановић, С., Рот, Е. 2014. Развој предузетништва у дестинацији верског туризма, *Туристичко пословање*, 14. 61 - 71.
2. Николић, М. В., 2010. *Верски туризам и Српска православна црква*. Докторска теза .Универзитет Сингидунум, Факултет за туристички и хотелијерски менаџмент.

3. Попеску, Ј., 2009. *Менаџмент туристичке дестинације, друго издање*. Београд: Универзитет Сингидунум.
4. Станковић, М., Красојевић, Б., Ерић, С., Станковић, Р., 2011. *Приручник за лиценцирање туристичког водича*. Београд.
5. Унковић, С., Зечевић, Б., 2007. *Економика предузећа*. Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду.
6. Чомић, Ђ., 2000. *Путовање кроз Геопаноптикон – просторни, социјални и психолошки аспекти комуникације у туризму*. Београд: Савезни центар за унапређење угоститељства – хотелијерства.
7. Штетић, С., 2007. *Посебни облици туризма*. Београд: Ауторско издање.
8. Конгрес српског уједињења Србија. *Манастири Србије*. [пдф] Доступно на: http://www.kongressrbija.org/uploads/1/1/9/2/11921599/01-manastiri_stamp.pdf.pdfcompressor-90327.pdf [Приступ 21.02.2015.].
9. Israel news, 2013. *Jerusalim planira da privuče 10 miliona turista godišnje*. [online] Dostupno na: <http://isra-news.net/2013/04/jerusalim-planira-da-privuce-10-miliona-turista-godisnje/> [Pristup 14.02.2015.].
10. Работић, Б., 2012. Презентације. *Селективни облици туризма*. [пдф] Висока туристичка школа струковних студија. Доступно на: http://visokaturisticka.edu.rs/skripte/selektivni_novo/predavanje13.pdf [Pristup 18.02.2015.].
11. Туристички информатор Србије, 2012. *За верски туризам нема кризе*. [online] Доступно на: http://www.tourism.in.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=2048%3Aza-verski-turizam-nema-krize&Itemid=68 [Приступ 18.02.2015.].
12. Светославље.орг. *Уредба за унутрашњи и спољашњи манастирски живот*. [online] Доступно на: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/zakoni/uredba-za-unutrasnji-i-spoljasnji-manastirski-zivot.htm> [Приступ 20.02.2015.].

Рад је примљен: 26.03.2015.

Прихваћен за објављивање: 07.04.2015.

Received: 26 March 2015

Accepted: 7 April 2015